

TARİXİ VƏ MÜQAYİSƏLİ DİLÇİLİK

UOT: 81-112.4

XƏDİCƏ HEYDƏROVA*

QƏDİM ŞUMER LÜĞƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Qədim şumer yazılı abidələri e.ə. IV-III minilliklərə (e.ə. 3100-2800-cü illər) aid edilir. Sonralar Qədim Vavilon dövründə (e.ə. 2000-1800-cü illər) şumer yazısı akkad ilə əvəzlənir və Şumer ölü dilinin uzun əsrlər boyu elm, din və yazı dili kimi istifadə olunması həmin dövrlərdə pedaqoji maraq səbəbindən lüğətçiliyin inkişafına gətirib çıxarmışdır. Məqalədə birdilli şumer lüğətləri (sillabarılar, alınma sözlər, sinonimlər), şumer-ebla, ebla-akkad ikidilli qlossarıları, “Urra Hubullu” ensiklopedik lüğəti, Aşşurbanipalın kitabxanasındaki lüğətlər, akkad-akkad sinonimlər lüğəti olan “Malku-şarru” (Malku=şarru) qlossarisi haqqında məlumatlar verilir, bu lüğətlərin tərtibi quruluşu təhlil edilir. Burada aqqlütinativ quruluşlu şumer, sami dil qrupuna aid akkad və ebla dilləri ilə bağlı aparılmış tədqiqatlar haqqında da məlumatlar verilir.

Açar sözlər: Şumer, Akkad, Ebla, hett, sillabarı, mixi yazı sistemi, erqativ dillər, sami dillər.

Qədim şumer dili və onun yazılı abidələri. Qədim şumer yazılı abidələri e.ə. IV-III minilliklərə (e.ə. 3100-2800-cü illər) aid edilir. Şumerlər yumşaq yaş gil lövhə üzərinə taxta çöp və ya iti uclu qamış qələm vasitəsilə mixi yazı ştrixləri çəkmək yolu ilə öz sillabik (heca) yazı sistemlərini yaratmışlar. E.ə. 2000-ci ildən etibarən akkad dili şumer danışığı dilini sıxışdırmağa başlasa da, məktəb, dini məbəd və dəftərxanalarda yazı və elm dili kimi şumercadən istifadə olunurdu. Sonralar Qədim Vavilon dövrü ərzində (e.ə. 2000-1800-cü illər) şumer yazısı akkad yazı sistem ilə əvəzlənir, amma şumer dilinin öyrənilməsi e.ə. I əsrə qədər davam etmişdir. Onun artıq ölü dil səviyyəsində uzun əsrlər boyu elmdə və rəsmi dövlət strukturlarında istifadə olunması həmin dövrlərdə ikidilli lüğətçiliyin inkişafına gətirib çıxarmışdır.

XIX əsrin ortalarında məhz şumer-akkad lüğətləri tapıldıqdan sonra şumer dilinin varlığı elm aləminə məlum olmuş və bu lüğətlər əsasında şumer dili öyrənilməyə başlanmışdır. Qədim Mesopotamiya, Babilistan və Assuriya ərazilərində tapılan lüğətlər bütünlüklə şumer dili ilə bağlı lüğətlərdir. Yalnız bir ədəd akkad dilinin sinonimlər lüğəti tapılmışdır.

Şumer dilini akkad dilindən fərqləndirə bilən ilk alim irland əsilli Edvard Hinks (Edward

Hincks) olmuşdur. O, 1850-ci ildə Britaniyanın Elmi İnkişaf Assosiasiyasına bildirmişdi ki, mixi yazı mədəniyyətinin Assuriya və Babilistanın sakinləri olmuş samilərə aid edilməsi şübhə doğurur. Çünki, sami dillərdə samitlər sabit, saitlər isə dəyişkəndir. Buna görə də eyni dərəcədə sabitliyə malik samit və saitləri olan mixi yazıların sillabik (heca) sisteminin samilər tərəfindən yaradılması inandırıcı görünmür. Bundan iki il sonra Küncik ikidilli sillabarılarını (heca işarələri; heca işarələrindən ibarət məktəbli lüğəti – X.Heydəröva) araşdıran Raulinson mixi yazılarda əks olunmuş dillərdən birini Assuriya, digərini isə skif və ya türk dillərindən birinə aid etmişdir. Daha sonra isə Şumer dilinin monqol və ya mancur dilinə bənzəyə biləcəyi nəticəsinə gəlmişdir. Şumer adını ilk dəfə 1869-cu ildə Oppert işlətməmiş və bu dilin türk, fin və macar dilləri ilə yaxın qohumluğu olduğunu bildirmişdir [Kramer: 2010, s. 17-18]. Şumerlər əslində özlərini eme-gir adlandırmışlar (eme – dil, gir sözünün mənası dəqiq məlum deyildir, “nəcib” anlamını daşdığı güman edilir). Akkadların yazılı abidələrində onlar şumer adlandırıldıqlarına görə belə də qəbul edilmişdir.

Beləliklə, məlum olmuşdur ki, şumer dili aqqlütinativdir, lakin sintaktik səviyyədə erqativ (yun. ἐργατικός “fəaliyyətli, təsir göstərən”) təsnifata daxil edilir. Akkad dili isə sami dil qrupuna aiddir. Mixi yazı ilk dəfə şumerlər tərəfindən icad edilsə də, sonralar akkadlar

* *Fil.ü.f.d., AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Tətbiqi dilçilik şöbəsinin böyük elmi işçisi*

sillabarı (heca) sistemli mixi əlifbanı öz flektiv dillərinin morfoloji və fonetik quruluşuna uyğunlaşdırmağa çalışmışlar. Mixi əlifbaya ərablər مسمارية “mismariyyə” – “mismarabən-zər” adını vermişlər. Müasir dövrdə mixi yazı sivilizasiyasının öyrənilməsi assuriologiya (rus. ассириология, ing. assyriology) adlanır.

Şumer dilinin aqqlütinativ xüsusiyyətləri bunlardır: a) söz kökü dəyişməzdir; b) bu dildə söz kökünə leksik və qrammatik şəkilçilərin artırılması ilə mənasını dəyişə bilər; c) saitlər söz kökündə, ön şəkilçilər (prefiks) və şəkilçilər (suffiks) kökə birləşdikdə ahəng qanununa uyur; ç) isimlərdə və feillərdə qrammatik cins yoxdur.

Qədim Hattus və Babilistan ərazilərində şumer-hett lüğətləri və şumer dili üzrə akkad dərsləri vəsaitləri tapılmışdır. Hətta şumerlərin məktəbli lüğətləri və bunlarda sillabarıların, yəni şumer mixi işarələrinin siyahısı olmuşdur. Bu siyahılarda 300-dən çox işarə verilir və hər birinin qarşısında fonetik tələffüzü və izahı yazılır. Məktəblilər sillabarını əzbər öyrənməli idilər. Türkiyənin Boğazköy ərazisində tapılmış Assuriya arxivlərində şumerlərin alınma sözlər lüğəti aşkar edilmişdir. Burada mixi işarə və onun qarşısında şumer-hett-akkad ekvivalentləri yer almışdır. Hett dili hind-Avropa dil qrupuna aid olmuşdur və hettlər də mixi yazı sistemindən istifadə etmişlər.

1974-cü ildə qədim Ebla şəhərinin saray arxivində 114 şumer lüğəti tapılmışdır ki, bunların bir qismi qrammatik mətnli lüğətlər idi. P.Mattieyə görə, burada tapılan lüğətlər üç qrupa bölünür. Birinci qism kvadrat və hündürlüyü az olan düzbucaqlı formada, kənarları qalın, küncələri düzbucaqlı lövhələrdir. Onların üz tərəfi düz, arxası mərkəzdən aşağıya doğru getdikcə qabaran şəkildədir. Bu lövhələrdə çəkilən cizgilər, adətən, daha dərin olur, arxa üzündə isə bir-iki sütun mətn və kolofon (qəd.yun. κολοφών, κολοφῶνος “zirvə; son” qədim əsərlərin sonunda müəllif və yer haqqında məlumat) yer alır. İkinci qrupa ölçücə kiçik, bir qədər nazik və kənar ucları küt formada olan, mixi yazıları zəif basılmış lövhələr daxildir. Üçüncü qrupa isə ölçücə böyük lövhədə xırda xətlə yazılmış ikidilli lüğətlər aiddir [Древняя Эбла (Раскопки в Сирии): 1985, с. 191-192]. Bundan başqa, İraqın Təll-Fara şəhərində də (qədim şumer şəhəri Şuruppak “şəfaverici məkan”, b.e.ə. 2500-

cü illər və daha əvvəllərə aid) eyni formalarda lüğət-lövhələr tapılmışdır.

Birdilli şumer lüğətləri. Birdilli şumer lüğət mətnlərinin kolleksiyası 47 ədəd gil lövhədən və 206 parçadan ibarətdir [Древняя Эбла (Раскопки в Сирии): 1985, с. 191]. Bu leksikoqrafik əsərlərdə Təll-Fara və Əbu-Sələbihdə tapılan tematik prinsip əsasında tərtib olunmuş lüğətlərdəki kimi sənət növlərinin, quşların, balıqların, toponimlərin və s. siyahıları yer almışdır. P.Mettie göstərir ki, təsərrüfat mətnlərində rast gəlinən işlək terminlərin izahını lüğətlərdə tapmaq olmur [Древняя Эбла (Раскопки в Сирии), 1985: 193]. Bu o deməkdir ki, şumerlər əsasən qlosları lüğət obyektinə hesab etmişlər. Birdilli şumer lüğətlərinin bəzilərində şumer sözlərinin fonetik oxunuşuna rast gəlinir. Şumer lüğətlərinin sözlüyü sabit sillaboqramların (fonetik işarələr) düzülüşü əsasında tərtib edilirdi: V, CV, VC və CVC. V sait səs, C isə samit səsi ifadə edirdi.

Şumer-Ebla lüğəti. Ebla şəhər -dövlətinin xarabalıqlarından tapılmış gil lövhələr üzərində şumer-Ebla sillabarı (e.ə. 2400-2500-cü illər) qrammatik mətnlər, izah və orfoepiya ilə təchiz edilmiş lüğət növüdür. Bu lüğət ilk dəfə 1974-cü ildə tapılanda gil lövhə üzərində şumer dili ilə qarşılaşdırılmış dil hələ elm aləminə məlum deyildi. Şumer mətnləri üzrə mütəxəssis Covanni Pettinato şumer-Ebla lüğətlərinin köməyi ilə bir il ərzində həmin dili araşdıraraq öyrənməyə nail olmuş və onu şərti olaraq şəhərin adı ilə Ebla adlandırmışdır. Məlum olmuşdur ki, bu dil şimal-qərb sami dil qrupuna aid olan paleo-Hanaan dilidir. Şumer-Ebla lüğətlərində şumer sözlərinin izahı, tələffüzü və Ebla dilinə tərcüməsi əks olunmuşdur. Professor Pettinato Roma universitetindəki çıxışında bu barədə belə söyləyir: “Ebla lüğətlərindəki qrammatik materiallarda əvəzlilik və feil sistemi o qədər dəqiq təsvir edilmişdir ki, ivrit və Finikiya dilinə qohum olan paleo-Hanaan dilində hətta danışmağı öyrənmək olar. Ebla gil lövhələri şumer dilində yazılsa da, şumer loqoqramları akkad söz və hecalarına, fonetikasına uyğunlaşdırılmış şəkildədir. (Bu səbəbdən şumer dilinin əsl fonetikasını müəyyənləşdirmək hələ də mümkün olmamışdır – X.Heydərova). Bu lüğətlərin köməyi ilə əvvəl 1000, daha sonra isə yüzlərlə söz leksik siyahıda bərpa edildi və bu, Ebla mətnlə-

rinin interpretasiyası üçün əvəzolunmaz açar oldu” [http://www.icr.org/article/92/].

Şumer-Ebla lüğətlərindəki Ebla dilinin sami dillərə aid olduğunu aşağıdakı sözlərdən aydın görmək mümkündür: yazmaq – k-t-b, kral – malikum, adam – adamu. Bu sözlər ivrit və ərəb dillərində eyni şəkildə işlənir. P.Mettie bildirir ki, ikidilli Ebla lüğətlərində şumer sözləri mənsubiyyət şəkilçiləri ilə verilsə də çox zaman tərcümədə göstərilmişdir: Ama-mu “mənim anam” = u-mu-mu “ana” (ümumsamicə); šeš-mu

“mənim qardaşım” = a-hu-um “qardaş” (ümumsamicə). Burada hətta sözlərin qeyri dəqiq tərcümələrinə də rast gəlinir (bax: [Древняя Эбла (Раскопки в Сирии): 1985, с. 197]).

Eblada tapılan ikidilli lüğətlərin sayı bütöv və tam salamat qalmış olanı 47 və qırıntı şəklində isə 206 ədəddir.

Ebla-Akkad lüğətləri. Ebla (paleo-Hanaan) və akkad dilləri sami dil qrupuna aid olduqlarına görə lüğətlərdəki sözlərdə bənzərlik müşahidə edilir:

Ebla dilində	Akkad dilində	Tərcüməsi
ba-ra-su-um, ba-ra-su	burāšu	ardıc ağacı
ha-zi-zu-um, ha-zi-zu	ħasisu	qulaq, müdriklik
gi-li-tum	giltum	ağçoğan (bitki)
sa-ma-lum	gişimmaru	Finikiya palması

“Urra hubullu” lüğəti. Ən məşhur qədim lüğət “Urra hubullu” şumer-cə-akkadca ensiklopedik tərcümə gil kitabəsi hesab olunur (bax: şəkil 1). Hazırda Fransanın Luvr muzeyində saxlanılan bu lüğət ilk dəfə Suriyanın Ebla xarabalıqlarında tapılmışdır. E.ə. 2300-cü ildə Akkad İmperiyasında yaradıldığı hesab edilən “Urra Hubullu” lüğəti 24 gil lövhədən ibarətdir.

Burada ilk iki qarşılaşdırılan söz – şumer-cə urra və akkadca hubullu (“borc” və ya “faizli girov” mənasını ifadə edir) lüğətə ad olaraq qəbul edilmişdir. Lüğət tematik prinsiplə tərtib olunmuşdur. Hər lövhə ayrı-ayrı mövzular üzrə terminlərin hər iki dildə qarşılığını verən lüğət məqalələrindən ibarətdir: 4 və 5-ci lövhələrdə dənizdə və quruda nəqliyyat vasitələrini ifadə edən terminlər 13 və 15-ci lövhələrdə müxtəlif növ heyvanların sistemli şəkildə adları, 16-cıda daşlar, 17-cidə bitkilər, 18-ci lövhədə isə ulduz və planetlərin adları əks olunmuşdur. “Urra hubullu” lüğətinin lövhələrinin bir neçə sayda nüsxələri mövcud olduğundan şumer dövlətinin dini mərkəzi olmuş Nippurda tapılanlar əsli hesab olunur.

İ.T.Kaneva şumer-akkad lüğətlərinin 2 növünü göstərir: A və B. A tipli lüğətlərdə akkad dilində olan baş sözün qarşısında şumer-cə qarşılığı yazılır. B tipli lüğətlər isə ideogram (anlayış və ya sözün bir işarə ilə ifadə olunması) tərkibli olub, hər ideogramın qarşısında şumer-cə tələffüzü və akkad dilində tərcüməsi əks olunur. Məhz B tipli lüğətlər şumerogramların

(hecaları, bəzən isə bütöv sözləri ifadə edən Şumer mixi işarələri) oxunuşuna kömək olmuşdur. Burada şumer sözlərinin tələffüzü Akkad katibləri tərəfindən akkad fonetikasına vasitəsilə açıqlanırdı [Kaneva: 2006, s. 16-17]. Tədqiqatlar nəticəsində şumer dilinin əslində 6 sait və 28 (yaxud 29) samit səsi olması qənaətinə gəlinisə də, Akkad lüğət transkripsiyasında 4 sait və 14 (yaxud 15) samit səsi göstərilmişdir [Kaneva: 2006, s. 24-25].

Şumer-akkad lüğətlərində şumer dilində bir söz bəzən bir neçə fonetik variantda verilir. Məsələn, lum “bolluq” sözü hum, gum variantlarında; “arvad, həyat yoldaşı” mənasını verən nitah-dam həm də nitalam şəklində rast gəlinir [Kaneva İ.T., s. 22]. Burada adları ifadə edən baş sözlər yalnız kök şəklində yazılırdı. Şumer dilində adlar isim, əvəzlik və sayları özündə birləşdirir. Morfoloji əlamətləri olmadığına görə sifət şumer dilində nitq hissəsi hesab edilmir. Onun yerinə keyfiyyət və əlamət bildirən feillər çıxış edir. Şumer-akkad lüğətlərində feillərin yalnız kökləri verilərək akkad dilinə məsdər kimi tərcümə olunmuşdur. Maraqlı burasıdır ki, “sabit söz birləşməsi şəklində olan feillər akkad dilinə hərfi tərcümə edilməmiş, məhz idiomatik mənasının qarşılıqları verilmişdir. Məsələn, ki-ag = akk. ramu “sevmək” (şumer-cə hərfi mənası: “torpaq ölçmək”)” [Kaneva: 2006, s. 72].

Şumerçə	Mixi işarə	Akkadca tərcümə	Mənası
il-ar		ti-il-pa-nu	dəyəmək atma
ta-al		ru-up-şum	en
na-qa		e-ci-tum	həvəngədəstə, həvəng
qa-qaz		pa-xa-su-um	qırıq-qırıq, xıncım-xıncım etmək
nin-da		mi-i-rum	öküz

Şumer-akkad lüğətindən bir parça [Kramer: 2010, s.154].

Aşşurbanipalın kitabxanasındakı lüğətlər. E.ə. 669-633-cü illərdə Qədim Assuriya dövlətinin hökmdarı və dövrünün ən savadlı şəxslərindən biri olmuş Aşşurbanipalın ölkənin paytaxtı Nineviyada gil kitabələrdən ibarət böyük bir kitabxanası olmuşdur. XIX əsrin ortalarında Britaniya muzeyinin arxeoloqlarının qazıb çıxardığı bu kitabxanada müasir kitabxanalardakı kimi kitabələr aid olduğu sahələr üzrə rəflərə yığılmış, hər sahənin adı kiçik gil lövhəciyə yazılaraq rəflərə bərkidilmişdi. Bir yeşiyə yığılmış lövhələr bir kitab demək idi. Buradan ümumilikdə 25 000 kitabə – tibb, din, magiya, astroloji və astronomik mətnlər, dövlət arxivi tapılmışdır. Bu unikal kitabxanada gil lövhələr üzərinə həkk olunmuş qlossarilər, hətta sinonimlər lüğəti də var idi. Kitabələrdə mixi yazılardan istifadə olunmuşdur. B.A.Turaev göstərir ki, Aşşurbanipalın kitabxanasında şumer-sami, hətta qədim və yeni şumer-sami sözləri lüğətləri, qonşu xalqların dillərinin lüğətləri (məs., kassit) və sami dilində sinonimlərin siyahısı vardır [Туряев: 1935, s. 143]. O, sami dili deyərəkən sami dillər qrupunu nəzərdə tutur və öz əsərində də babil xalqı və assuriyalıları yahudilər, Finikiya-hananilər və ərəblərlə yanaşı sami dil qrupuna aid edir [Туряев: 1935, s.64]. Qədim assuriyalılar akkad dilində danışdıqlarına görə, Turayevin göstərdiyi lüğətlərin məhz şumer-akkad lüğətləri olması nəticəsinə gəlmək olar.

“Malku-şarru” (Malku=şarru) lüğəti. Müasir assurşünaslığa cəmi bir ədəd birdilli akkad-akkad lüğəti məlumdur. Bu, akkad dilinin doqquz gil lövhədən ibarət “Malku-şarru” sinonimlər lüğətidir. Lüğətin adı başda gələn ilk sinonimlərdən götürülmüşdür. Tematik üslubda tərtib edilmişdir. I lövhəni araşdırmış A.Kilmer

onun insanları və yer adlarını (maliyə, bilik, düşmənlər, zalımlar, qadın, kişi, dostlar, qohumlar, qulluqçular, kollektiv terminlər, coğrafi adlar) əks etdirdiyini göstərir [Kilmer: 1963, s. 421].

Müasir dövrdə bir çox şumeroloq və assurşünaslar şumer dilini öyrənməyə cəhd göstərsələr də, təəssüf ki, bu vaxta qədər onun tam iri həcmli lüğəti hazırlanmamışdır. Yeganə olaraq ABŞ-ın Pensilvaniya Universitetində A.Syoberqin redaktəsi ilə 18 cildlik “Pensilvaniya şumer lüğəti”nin (“Pennsylvania Sumerian Dictionary”, şumerçə-ingiliscə) tərtibatı nəzərdə tutulmuş, lakin 1992-ci ildə cəmi iki cildi işıq üzünə görmüşdür – A və B hərfləri.

Şumer dilindən fərqli olaraq 1921-ci ildə Çikaqo Universitetinin Şərqsünaslıq İnstitutunda arxeoloq və tarixçi Henri Brestedin təşəbbüsü ilə 10 cildlik “Çikaqo Akkad lüğəti”nin tərtib edilməsi plana salınsa da, cildlərin sayı 21-ə qədər artırılmışdır. İlk cildi 1956-cı ildə, sonuncusu isə 2011-ci ildə çapdan çıxmışdır. Lüğət akkad dilinin e.ə. 2500-cü ildən b.e. 100-cü ilinə qədərki leksikasını əhatə edir.

1952-ci ildə alman alimi Y.Fridrixin “Hethitisches Wörterbuch” hett dilinin lüğəti, 2008-ci ildə A.Klukhorstun “Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon” adlı hett dilinin etimoloji lüğəti çapdan çıxmışdır. Bundan başqa, 1975-ci ildə yenə də Çikaqo Universitetinin Şərqsünaslıq İnstitutunda hett dilinin tamhəcmli lüğətinin yaradılmasına start verildi. 2013-cü ildə 10-cu cild nəşr olundu. Lakin 2015-ci ildə baş redaktorlardan biri məşhur hettoloq Harri Hoffnerin (1935-2015) vəfatı layihəni bir qədər ləngitsə də, lüğətin digər hərfləri üzərində iş hələ də davam etdirilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Şükrü Haluk Akalın. Sözlüyün Tarihi.//Türk Dili dil ve Edebiyyat Dergisi, C. XCVIII, S. 699, Mart 2010, s. 268-279.
2. Древняя Эбла (Раскопки в Сирии). Сост. и введ. П. Маттиэ. Общ. ред. и закл. статья И. М. Дьяконова. М., 1985.с. 363.
3. Канева И. Т. 2006.Шумерский язык. - 2-е изд., доп. и перераб. - СПб.: «Петербургское Востоковедение, 240 с.
4. Крамер С. 2010.Шумеры. Первая цивилизация на Земле. Москва, ISBN 978-5-9524-4805-6. 228 с.
5. Миронов В.Б.2006. Древние цивилизации. ISBN: 5-9533-1060-9. Москва, Вече, 1390 стр.
6. Образование у шумеров. http://melma.ru/ethnic/sumerian/sumerian_history/189-obrazovanie-u-shumerov.html.
7. Панищев А.Л. Религия в культуре древнего шумера (дидактические материалы по курсу «Религиоведение»)//Вопросы культурологии, 2014.-№2.-С.75-82.
8. Языки мира: Семитские языки. Аккадский язык. Северозападносемитские языки / РАН. Институт языкознания. Ред. колл.: А.Г. Белова, Л.Е. Коган, С.В. Лёзов, О.И. Романова — М.: Academia, 2009. — 832 с.
9. Пижевский М. Значимость табличек для периода патриархов. propovedi.ru/resource/the-significance-of-the-ebbla-tablets-for.../download-pdf.
10. Самюэль Крамер. Шумеры. Первая цивилизация на Земле, серия «Загадки древних народов»: ЗАО Издательство Центрполиграф; Москва, 2010. С. 228.
11. Шомахова Т., Пхитиков Х. Хатты в древних языках и культурах. Москва, 2015. 447 с.
12. Тураев Б.А. История древнего востока. Под редакцией Струве В.В. и Снегирева И.Л. - Ленинград: Социально-экономическое, 1935.
13. Kilmer, Anne Draffkorn. The First Tablet of malku = šarru together with Its Explicit Version. Journal of the American Oriental Society. Vol. 83, No. 4 (Sep. - Dec., 1963), pp. 421-446.
14. Wilson C. EBLA: Its Impact on Bible Records. URL: <http://www.icr.org/article/92/>
15. <http://xn--80aaafhch3a5b7a.xn--p1ai/devanagari/proishozhdenie/>
16. Harry Hoffner, Editor of the Chicago Hittite Dictionary (1934-2015). <https://hittitedictionary.uchicago.edu/news/harry-hoffner-editor-chicago-hittite-dictionary-1934-2015-0>.

Khadija HEYDAROVA

ANCIENT SUMERIAN DICTIONARIES

SUMMARY

Written monuments of ancient Sumerians, refer to the IV-III millennium BC. (3100-2800 years BC). In the Starovilavon period (2000-1800 BC) the writing of the Sumerians (cuneiform) was adapted to the Akkadian language, and the dead Sumerian language was used for many centuries as a language of science and religion. In this connection, the lexicography of the Sumerian language developed until the 1st century AD. The article analyzes the principles of compiling monolingual Sumerian dictionaries (syllabaries, dictionaries of synonyms, loan dictionaries), Sumerian-Ebayite dictionaries, encyclopedic dictionary "Urra-Khubullu", dictionaries from the library of Ashurbanipal, Akkadian-Akkadian synonymic dictionary "Malku = šarru"). Information is also provided on the study of the writing of the Sumerian language, which refers to the agglutinative language group and the Akkadian and Eblaic script, whose languages belong to the Semitic group.

Key words: *Sumerian, Akkadian, Eblaite, Hittite, syllabary, cuneiform system, ergative languages, Semitic languages.*

Хадиджа ГЕЙДАРОВА

ДРЕВНИЕ ШУМЕРСКИЕ СЛОВАРИ

РЕЗЮМЕ

Письменные памятники древних шумеров, относятся к IV-III тысячелетию до н.э. (3100-2800-е годы до н.э). В Старовавилонский период (2000-1800-е годы до н.э) письменность шумеров (клинопись) была приспособлена к аккадскому языку, а мертвый шумерский язык на протяжении многих веков использовался как язык науки, и религии. В связи с чем лексикография шумерского языка развивалась до I века нашей эры. В статье анализируются принципы составления одноязычных шумерских словарей (силлабарии, словари синонимов, словари заимствований), шумерско-эблаитские словари, энциклопедический словарь «Урра-Хубуллу», словари из библиотеки Ашшурбанипала, аккадско-аккадский синонимический словарь «Малку-Шарру» (Malku=šarru). Предоставляется также информация об исследованиях письменности шумерского языка, который относится к агглютинативной языковой группе и об аккадской и эблаитской письменности, языки которой относятся к семитской группе.

Ключевые слова: *шумерский, аккадский, эблаидский, хеттский, силлабарий, клинописная система, эргативные языки, семитские языки.*